

УДК 821.51

Панова Зенуре Сейрановна, старший преподаватель кафедры крымскотатарской филологии, Таврическая академия, ФГАОУ ВО «Крымский федеральный университет имени В.И. Вернадского», г. Симферополь, республика Крым, Российская Федерация

e-mail: zenure.mussa@mail.ru

МЕМЕТ НИЯЗИЙНИНЪ ШИИРИЕТИНИНЪ БЕДИЙ ХУСУСИЕТЛЕРИ
(ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ МЕМЕТ НИЯЗИЯ)

Аннотация. В данной статье проанализированы прозаические произведения крымскотатарского поэта Мемета Ниязия. Основная задача данного анализа – показать какое отражение находит время, сама эпоха, в произведениях поэта. Для достижения цели были использованы работы литераторов, таких как: Керимова И.А., Фазылова Р., Урсу Д.П., Усеинова Т.Б., Сейдаметов Э. Х. и др.

Ключевые слова: эпоха, литература, поэзия, родина, ностальгия, народ, образование, учитель.

Panova Zenure Seyranovna, Senior lecturer of the department of the Crimean Tatar Philology Crimean Federal University Behalf of V.I. Vernadsky, Simferopol, Crimea Republic, Russian Federation

e-mail: zenure.mussa@mail.ru

MEMET NIASIIAN SHIRIETININ BEDIY HUSUSIETLERI
(ARTISTIC FEATURES OF POEMS OF MEMET NIASIA)

Annotation. This article analyzes the prose works of the crimean tatar poet Memet Niyaziy. The main task of this analysis is to show how time, the era itself,

finds itself in the poet's works. To achieve the goal, the works of writers were used, such as: Kerimova I.A., Fazylova R., Ursu D.P., Useinova T. B, Seidametov E.Kh. and others.

Keywords: era, literature, poetry, homeland, nostalgia, people, education, teacher.

КИРИШ. Макъалемизде кырымтатар иджрет эдебиятынынъ белли векили Мемет Ниязийнинъ шириети узеринде иш алынып барылды. Мемет Ниязийнинъ назм эсерлери, озь муимлигине бакъмадан, бугуньки куньгедже керек дереджеде огренильмеди. Теклиф этильген макъалеле кырымтатар шаирининъ яратыджылыгы талиль этильмекте. Ишнинъ макъсады – шаирнинъ иджадында мевзу чешитлигини акс этильмеси.

Ишимиз узеринде Керимова И.А. [8, 9], Фазылова Р., Нагаева С. [2], Урсу Д.П. [7], Усеинов Т.Б. [3], Сейдаметов Э. Х. [4, 5] киби эдебиятшынасларнынъ ильмий ишлеринен къулландыкъ.

ЭСАС КЪЫСЫМ. Кырымтатар иджрет эдебиятынынъ корюмли векили, шаир, оджа, джемаатчы Мемет Ниязий Добруджа ве Кырым маарифине, эдебиятына озь хызметини, буюк иссесини къошты.

Балалыкъ чагъындан Кырымнынъ гузеллиги, багъчаларнынъ боллугъы, нагъмели йыллары, тарлаларнынъ зенгинлигини: сувлары, дагълары, денъизи, чокъракълары акъкъында эшитип, омюринде корьмеген Ватанына ашкъ ола. Бельким шу себептен онынъ биринджи назм эсерлери Кырым асретлигинен багълы мевзуда язылгъанлар.

Мемет Ниязий ильк кере Кырымны корьгенде, онынъ хаялындаки Кырымдан, даа чокъ гузель олгъаныны анълай. О, Кырым акъкъындаки ильк теэсуратларыны «Ешилъ ада» шииринде тасвир эте:

Табиаттан топланылгъан чечектен
Бек тюзюв бир деметсинъ, «Ешилъ Ада»
Кимерде бир япракъларынъ солса да,
Бармы, бильмем, сендай арув корюнген?

Санки кьудрет кьолуман ишленгенсинь

Тер-темиз бир аваман бесленгесинь...[3, с.41]

Мемет Ниязий джандан севип ве асрет иле янып, севгили «Ешилъ Ада» акъкъындаки шиирлерини 1900-1920-дгы сенелери арасында язды.

Автобиография шекилинде язылгъан «Нешин суюдим?» шииринде Къырымнынъ не ерлеринден онынъ тамырлары олгъаны акъкъында икяе эте:

Къырымнынъ чель бетинде,

Азавнынъ бир четинде,

«Ширин» адлы бир койде.

Бельки джарты бир уйде

Бабам тувгъан!

Къыпчакъта ойнай, джайнай,

Оськен эмиш къарт анай.

Кетен, сокъкъан, шал орыген,

Шай арув куньлер корьген

Башын джавлукъман бувгъан. [3, с.36]

Шаир баба-деделери Къырымны боштан терк этмегенлерини, аксине, белялардан къачып, Ана – Юртуны аджыныкълы алда къалдыргъаны акъкъында икяе эте:

Анамдан эшиткен сонъ,

Корьдим джуртумны, суюдим.

Топракъ къокълап опькен кунь,

Языкъ!..деп, джандым, куйдим.

Шаир, омюрини зиядесинен Добруджада кечиргенине бакъмадан иджретте яшагъан ватандашлары акъкъында къайгъыра, Къырымгъа хабер этмеге истей – иджретте де къырымтатарлар бар ве «Добруджадан сизге селям кетирдим» шииринде озюнинъ дуйгъуларыны акс эте:

Бизге Къырым бир чакъырым болса да,

Коп вакъытлар бир хабер алалмадыкъ,

Асретликтен козьлерге яш толса да,

Ешилъ Джюрткъа джол тапалмадыкъ. [3, с.29]

Шаир, чар акиметнинъ зулумына огърагъан ве кунь-куньден миллетнинъ, чыракъ киби, сѣнгенини корип, озь къайгъы толу фикирлерини «Озь джуртумда гъарипман» шииринде беян эте.

Шаир эмин, не къадар азап, хорлукъ, ёкъсуллыкъ халкънынъ башына кельмесин, эп бир, бир куню бутюн миллет озь ана топрагъында джыйлышып, хоран тепип бир оларлар:

Юз элли йыл туснакъ къалгъан татарлыкъ

Сарып джыйгъан кок байракъны коклерде

Бизде Къырым балалары, халкъымыз!

Пек аз эвель айырылгъанмыз Къырымдан.

Тезалмаймыз, къайтаджакъмыз. [3, с.38]

Мемет Ниязийнинъ, шаир оларакъ, иджады асырнынъ башында шекилленди. Къырымда ильк кере булунгъанда, язмагъа башлады. Онынъ шиирлери, газета ва журналларда, Тюркие ве Къырым матбуатында сыкъ - сыкъ корюне.

Басылгъан шиирлеринде миллетнинъ юрек яралары ве дертлерини белли этмеге, илим ве медениет ярдымы иле халкънынъ эр джеэттен илерильмесине хызмет этмеге тырыша. «Мемет Ниязий миллий бир дуйгъу ве тюшондже алемини, аят адиселерини, юрт ве дюнья меселелерини, эски-янъы тарих вакъиаларыны, дин ве дюнья тарихыны, талим узериндеки тюшонджелерини халкъ козю иле корюп, халкъ тили иле анълаткъан буюк маарифчи, буюк шаир, сезгир юртсевер эм де миллетсевер заттыр. Шаир, эдебиятшнаслар арасында иште бойле шахс оларакъ беллидир.» [11]

Мемет Ниязийнинъ эдебий аятнынъ ильк девирлеринде язгъан шиирлерини топлап, 1911 сенеси Истанбулда «Къадар матбуасы» тарафындан «Итхафат» («Багъышламалар») адлы 7 джыйнтыкъ чыкъа. Джыйынтыкъкъа кирген шиирлер о заманнынъ дюльбер эдебий тили ве бедий услубиетинен язылгъан олсаларда, оларда Къырымнынъ чёллюгине хас шиве элементлери устюндир.

«Итхафат» джыйынтыгына кирген шиирлерининъ тематик диапазоны пек кенъиштир. Эсернинъ бир башындан экинджи бир башына къалкъып чыкъкъан, эм «багышламаларны» бирлештирип бир шекильде берген мевзулары: мектеп, маариф, анъ, билим ярдымы иле татар джемаатынынъ медений севиесини котертмекте, буютмекте – энъ муим меселесидир.

Озь иджадында шаир юрегинде олгъан кедерни ифаде эте. Озь Ватанына къайтмагъа арз эте. Иджретте агъырлыкълар хорлукъларны чеккенине бакъмадан кенди Ватанына, эдебиятына халкъына садыкъ къалды. Шаир шиирлеринде озь топрагъымызны сакъламакъ, бирлешип душмангъа къаршы курешмеге чагъыра. Мемет Ниязийнинъ шиирлерининъ эр бир сатырында Ватан асретлиги сезиле.

«Добруджадан сизге селям кетирдим» шииринде шаирнинъ козьлери яш толу олса да «ешиль джурткъа догъру джёл тапалмадыкъ!» - деп сая. Шу шиирнинъ сонъки бейитлеринде шаир халкъымызны бирликке чагъыра:

Бирлешейик биз ольсек де
Ольмесин!

Татар намь» эшитильсин
юксектен!

Эндиден сонъ душман бизни
больмесин!

«Кок Байрак»ны салландыргъан
Ох, не арув шу барлыкъ!

Артсын шаны денъизлерде, эр ерде!» [3, с.38]

Халкънынъ, койлюнинъ агъыр яшайышына ишарет этип, айырыджа ёкъсуллар табакъасы вазieti ичюн аджына «Бедбахт чифтчи», «Етим», «Онъы тахлисе штаб иделим».

Яшагъан вакъытнынъ, рухнынъ терджиманы олып, чешит тюрлю адиселернинъ олувы, шаир айры ве терен анълатып бере. Ниязийнинъ къалеми алтында олюм ве яшайыш; достлукъ ве душманлыкъ, къуванч ве къайгъы киби дуйгъулар, къуветли маналарда усть алалар. Бу суретте, Ниязийнинъ дуйгъу ве эеджанлары, гъазель, марш, икяе яратыш, бус - бутюн тешкиль этелер.

«Муджаделей шакирдан» эсеринден анълашыла: «бутюн джиан маарифчиликнен огърашкъаны ве бу заман талебе боюнджа «илим ве унер» ёлунда чалышмакъны, эм курешмекни, керек олса «тасиль ичюн озь омюрлеримизни гъайып этермиз», - деп айталар шаирнинъ «мектеплилери».

«Муджаделей шакирдан» шиир - диалог шекилинде язылгъан. Бу шиирде эки талебе арасында олып кечкен «муджаделеден» (давадан) сонъра, дерсте, ибрет берген муаллим. Муаллимнинъ ким экенини фаркъына бармакъ къыйын дегиль - мектепнинъ тербиевий ролю устюнде, мектеп саесинде чалышмакъ - тырышмакънынъ эмиетине ишарет этип сонъки нокътаны къоя.

Лякин Мемет Ниязий илим бермек ве анъларны айдыцлатмакъ фаалиетини, ялынъыз мектеп диварларнынъ арасында къалдырмасыны козьде тутмай, яш оджанынъ ве шаирнинъ вазифеси халкъ арасында илим ве арифнинъ къыйметини, макъсадларыны бельгилемекте, оларнынъ вастасынен тюрк татар джемиетининъ эски менфаат зынджырларындан къуртарып, яны медений бир яшайыш ёлларыны ве чарелерини косьтермектедир.

Добруджа татарларнынъ арасында Мемет Ниязийнинъ энъ танылгъан ве энъ окъулгъан «Сагъыш» шиирлер джыйынтыгъыдыр. Бу джыйынтыкъкъа шаирнинъ тувгъан юртуна, Къырымгъа, асретлик мензусына багышлангъан эсерлери кирген. Омор бою гъам – кедери ве куванч иле яшаган, корюмли шаирнинъ романтик рухлу шиирлери, гъает саде ве анъайышлы тильнен язылгъан. «Ешилъ Ада», «Ешилъ джурткъа», «Добруджадан сизге селям кетирдим», «Татар бармы? деп сорагъанларгъа», «Ничюн суйдюм», «Озь джуртумда гъарипман», «Ойлав», «Акъмесджит муаллим мектебине» киби ве дигер мешур шиирлери бу джыйынтыкъта ер алгъанлар.

Мемет Ниязий - Ана Юртуна, Къырымгъа сыкъ багънен багълы эди. Онынъ севгиси, сёнмез ашкъы пек буюктир. Бу севги ве ашкъы онынъ аятынен бир кельмектелер. Шаир Къырымнен якъын танышкан сонъ, миллетнинъ тарихы, кечмиши ве келеджеги акъкъында меселелерини огге сюре, кенди халкънынъ яшайышыны, вазиятини корип пек кедерлене.

Мемет Ниязийнинъ омюри сыкъ сюретте оджалыкъ фаалиетинен багълы. Шаир озь шиирлеринде халкъны илимге, окъувгъа, медениетке чагъыра. Эм тек шиирлеринде дегильде, о, омюри бою насыл этип, миллетни джаиллик пердесинден чыкъарып, маарифчилик ёлуна къоймакъ меселелернинъ чезилюв ёлларыны араштыра, умютини джоймай. Шу акъта, озь тюшонджелерини «Менъли Гирай медресине марш» шииринде баян эте.

Шаир «Акъмесджит татар муаллим мектебине» шииринде бу услугъа эсасланып, миллетнинъ медений севиесини юксельтмек ичюн халкъны чагъыра.

Мемет Ниязийнинъ шиирлернинъ гъаеси, Къырымны зынджырлардан арынмакъ, мустакъиль оларакъ, Къырымда тюрк байрагъы далгъалангъаныны корьмекте. Амма онынъ эмели къадар нетиджеси чокъкъа сюрмеди. Лякин, Ниязийнинъ ичиндеки Ватан ашкъы, куреш атеши сёнмеди, аксине даа да алевленди.

Список источников:

1. Архив журнала «Etel» Центральной Республиканской государственной библиотеке им. И. Гаспринского.
2. Фазыл Р., Нагаев С. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. / Р. Фазыл, С. Нагаев, - Акъмесджит: Къырымдевокъувпеднешир, 2001. - 640с.
3. Усеинов Т.Б., Къуртумеров Э.Э., Харахады А.М. Къырымтатар иджрет эдебияты. Окъув къулланмасы / Т.Б Усеинов, Э.Э.Къуртумеров, А.М. Харахады – Акъмесджит: Къырымдевокъувпеднешир, 2002. – 256 с.
4. Сейдаметов Э. Х. Эмиграция крымских татар из Добруджи на территорию Османской империи в 1878-1912 гг. / Э. Х. Сейдаметов // Культура народов Причерноморья, 2012. – № 233. – С. 114–116.
5. Сейдаметов Э. Х. Краткая история образования крымскотатарской истории на территории Румынии / Э. Х. Сейдаметов // Культура народов Причерноморья, 2011. – № 199. – С. 60–62.
6. Урсу Д. П., Сейдаметов Э.Х. Тюрки в этнической истории Добруджи // Таврийские студии, 2011. – № 1. – С. 42–45.

7. Керимов И.А. Мемет Ниязий //И.А. Керимов. - Голос Крыма. –1996.–11 окт.

8.Керимов И.А. Мемет Ниязийнинъ ветан асретлиги // И.А. Керимов. - КЪЫРЫМ. – 2006. – № 49 – 50. – июнь 10.

9. Миреев М.В. Эмиграция крымских татар в Румынию в творчестве Мемета Ниязи:в поисках потерянного рая.//Культура народов Причерноморья.- 2011. -№ 211. -С141-144.

10. Юсуф Али Озь Юртумда гъарипман/ Али Юсуф. - <https://leylaemir.org/literary-gallery/memet-niyazi/memet-niyazi.php>